

تاریخ روابط فرهنگی و تمدنی ایران و اور آسیا

دکتر عباسقلی عسکریان
عضو هیات علمی دانشکده روابط بین الملل
وزارت امور خارجه

تهران - خرداد ۱۳۹۳

سرشناسه

عنوان و نام پدیدآور

مشخصات نشر

مشخصات ظاهری

شابک

وضعیت فهرست نویسی

یادداشت

موضوع

موضوع

موضوعی

موضوع

رده بندی کنگره

رده بندی دیویی

شماره کتابشناسی ملی

عسکریان، عباسقلی. ۱۳۳۸ -

تاریخ روابط فرهنگی و تمدنی ایران و اوراسیا مولف عباسقلی عسکریان.

نشر کیسان ۱۳۹۳.

۲۴۴ ص.

۱۶۰۰۰۰ ریال ۹۷۸-۶۰۰-۷۴۸۱-۱۱-۰

قیفا

کتابنامه: ص. ۱۸۶-۱۸۸

ایران -- روابط فرهنگی -- اوراسیا -- ایران

ایران -- روابط خارجی -- اوراسیا -- ایران

اوراسیا -- تاریخ

اوراسیا -- تمدن

DS۱۳۹/الف ۱۳۹۳۸۲/ع ۵

۳۳۷۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰

۳۵۱۶۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰۰

نشر کیسان

تاریخ روابط فرهنگی و تمدنی ایران و اوراسیا

مولف: عباسقلی عسکریان

با همکاری: میثم صالحی، حسن حسنزاده

شمارگان: ۵۰۰ جلد

قطع: وزیری

ناشر: کیسان

نوبت چاپ: اول/ ۱۳۹۳

چاپ و صحافی: پیشگام

978-600-7481-11-0

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۴۸۱-۱۱-۰

قیمت: ۱۶۰۰۰ تومان

فهرست مطالب

۱..... مقدمه

۵..... پیش گفتار

بخش اول

چگونگی روابط تاریخی اقوام در اوراسیا

۷..... فصل اول

تاریخ روسیه تا پایان شوروی (روابط تزارها با ایران و دیگر کشورها)

تاریخ اقوام و دولت داری اسلاوها؛ محدوده سکونت اسلاوها قبل و بعد از تشکیل دولت تاریخی

- مسیحیت در دوره زمامداری ولادیمیر

- اسلام در سرزمین‌های روس قلمرو

- سیطره مغول‌ها و تاتارها بر روسیه

- روی کار آمدن ایوان سوم (ایوان ک)

- ایوان چهارم و توسعه سیاست خارجی

- آغاز برقراری روابط دیپلماتیک با دیگر کشورها

- همکاری‌های شاه عباس صفوی و بریس گومست

- قانون برده‌داری در روسیه

- زمامداری فنودور

- روی کار آمدن سلسله رومانف‌ها در روسیه

- حکمرانی پتراول در روسیه (۱۷۲۵-۱۶۷۵ میلادی)

- دوره دوم توسعه زبان روسی

- امپراطوری یکاترین دوم

قرن هجده سیاست نگاه روسیه به شرق

- روی کار آمدن الکساندر اول و نگاه روسیه تزاری به خاک ایران

- جنگ ایران و روس در گرجستان و گنجه

- جنگ اجمادزین (۱۲۱۹ هجری قمری) ۱۷۹۳ میلادی

- پیروزی ایران در جنگ

- روابط ایران و روسیه در قرن نوزده

- تال روسیه توسط ناپلئون

- عضویت کوفانی ادبیات روسی

- تأثیر فدراسیون روسیه بر جامعه روسیه و همکاری نظامی دو کشور

- همکاری روس و انگلیس در انعقاد عهدنامه گلستان

- اشغال روس و آذربایجان مرکزی توسط روسیه

- شورش‌های مسلح به برکناری الکساندر اول

- اشغال تبریز توسط قوای روسیه

- اوضاع داخلی روسیه در آن زمان

- انعقاد عهدنامه ترکمن‌چای

- شکست سپیانف روس

- جنبش‌های آزادی‌خواهی در روسیه

- برکناری نیکلای اول و شروع حکومت الکساندر دوم

- دوره دوم جنگ‌های ایران و روس (۱۸۶۰-۱۸۵۷ میلادی)

- نقش علمای اسلام در بسیج مردم علیه متجاوزین

- برخی دلائل شکست ایران در جنگ با قوای روس

- حرکت قوای روس به سوی تهران

- حکومت الکساندر سوم (۱۸۸۱-۱۸۹۴)

قرن بیستم: ادامه جنگ روسیه با ایران و پیروزی انقلاب کمونیستی

- جنگ با ایران (لشکرکشی روسیه تزاری به گرجستان)
- تأسیس دوماي روسیه
- تقسیم ایران توسط روس و انگلیس
- استبداد صغیر
- انعقاد قرارداد سری روسیه و انگلیس ۱۹۱۵ میلادی
- سرنگونی شورای قزاق در ایران
- برقرایش اتحاد جماهیر شوروی
- مناطق شمال اتحاد جماهیر شوروی
- کناره گیری روس و روسکار آمدن استالین
- همکاری رضاشاه اتحاد شوروی
- تیرگی روابط ایران و شوروی (سال ۱۳۱۶، ۱۹۳۷ میلادی)، همکاری رضاشاه با

آلمان نازی

- شروع سلطنت محمدرضا پهلوی و استعفای مستقیم در تهران
- دیپلماسی قوام السلطنه
- نقش قوام در دو حادثه تاریخی ایران
- عضویت ایران در پیمان «استو»
- روابط ایران و شوروی پس از انقلاب اسلامی (۱۳۵۷)
- سیاست خارجی ایران پس از انقلاب اسلامی
- سیاست دو گانه شوروی در جنگ عراق علیه ج.ا.ا.
- طرح های گلاسنوست و پرستروئیکای گورباچف
- تجزیه اتحاد شوروی و برخی دلایل فروپاشی شوروی
- نامه امام خمینی (ره) به گورباچف و پاسخ گورباچف
- فعالیت های گورباچف پس از شوروی

- تزارهای روس

۷۳

فصل چهارم

تاریخ اسلام در روسیه (از دوران تزارها به بعد)

۸۷

فصل پنجم

نقش تاریخی ایران در سرزمین های قفقاز و آسیای مرکزی

- اقوام مسلمان در فدراسیون روسیه؛

- مسلمانان روسیه؛

- محبت مسلمانان روسیه؛

- تاریخچه موسسات اسلامی فدراسیون روسیه

۱۱۷

فصل ششم

بررسی تاریخی اقوام در روسیه تزاری و تاثیر فرهنگ تمدن ایرانی بر آنها

الف - اثر تاریخی تمدن بجای مانده ایران پیش از اسلام در منطقه

- گنجینه تاریخی قلمرو «آستارا»؛ شهر مورو تاریخ تمدن ۲۵۰۰ ساله ایران در

ترکمنستان؛ گبرالعه

- سکونت گاه باستانی جانعلی؛ اگ قلع منطقه کوشک؛ سلطان قلعه (قرن ۱۱

میلادی)؛ عبدالله خان قلعه (قرن ۱۱ میلادی)؛ بابرام علی قلعه (قرن ۱۸ م)؛ کهنه

اورگنج؛ قوی قریل گان قلعه و رصدخانه مرکزی آن

ب - پیوندهای نژادی مردم ایران زمین و اقوام منطقه

- تقسیم بندی آلان ها : آلان های اروپایی و اوستیای ها ؛ آلان های ساکن در قفقاز؛

آلان ها پس از حمله مغول

... فرهنگ اوستیائی؛ میراث ایرانی در اوستیا

ج - پیوندهای فرهنگی و دینی مردم ایران با ملت های قفقاز و آسیای مرکزی

- فرهنگ و سنت «اوست ها»

- نفوذ ایران در منطقه اورال و پوولزیه

- اشتراکات فرهنگی و دینی ملت ایران با مردم آسیای مرکزی

ه- تاثیر زبان فارسی در تاریخ کهن آسیای مرکزی و قفقاز

اقوام ساکن در قفقاز و آسیای مرکزی

قوم آذری و تاریخ آذربایجان

- دروازه‌های شهر قبله پایتخت آلبانیای قفقاز؛ دوره اسلام در ایران، دوره حضور
- غزنویان و سلجوقیان، سلطه تزارها بر آذربایجان، سقوط تزارها و استقلال آذربایجان

قوم

گرجستان و قوم گرجی

ایران، قازاق و تاجیک

قوم تاجیک

ایران، آذربایجان و ترکمنی

سرزمین ازبکستان و قوم ازبک

- تاریخ، زبان و خط ترکمنی

قوم ترکمن

- قبایل ترکمن؛ جمعیت ترکمنستان؛ زبان، دین و مذهب

قوم قزاق یا قزاق‌های ترک

قوم قرقیز

بخش دوم

جغرافیای سیاسی اقتصادی کشورهای اورآسیا

فدراسیون روسیه

- تقسیمات کشوری فدراسیون روسیه؛ ساختار سیاسی؛ ویژگی‌های جغرافیای
- همسایگان؛ پایتخت؛ ترکیبات جمعیتی؛ موقعیت اقتصادی؛ نگرانی‌های روسیه در بخش انرژی؛
- وضعیت دفاعی؛

- مروری بر رخ دادهای داخلی روسیه از ۱۹۹۱ تا سال ۲۰۱۲ میلادی

- خط مشی پوتین در امور داخلی و بین‌المللی
- زندگی‌نامه ولادیمیر ولادیمیراویچ پوتین؛ زندگی‌نامه دیمیتری آناتولیویچ مدودف
- روابط جمهوری اسلامی ایران و روسیه از ۱۹۹۱ میلادی به بعد

جمهوری تاتارستان

- پیدایش جمهوری تاتارستان؛ موقعیت جغرافیایی؛ نوع حکومت؛ بافت جمعیتی؛ زبان رسمی؛ اقتصاد، مذهب؛ نقش سازمان‌ها و گروه‌های اسلامی افراطی در

تاتارستان

وزیر چچن

جمهوری باشقیرستان

- سیستم حکومتی؛ اوضاع سیاسی؛ روحانیت باشقیرستان؛ جمعیت؛ پایتخت؛

جمهوری چوکیا

جمهوری یگوشیا یا یانگوشیا

فصل نهم ۱۹۹

جمهوری‌های قفقاز جنوبی

جمهوری‌های ارمنستان، گرجستان، آذربایجان

جمهوری ارمنستان

- موقعیت جغرافیایی

همسایگان

- جمعیت

- قره باغ

جمهوری گرجستان

- جغرافیای گرجستان

- سیاست و حکومت

تقسیمات

- منابع طبیعی

- گرجستان شوروی؛ اختلاف تاریخی آبخازها و اوستیایی‌ها با گرجی‌ها

جمهوری آذربایجان

- سکونت آذری‌ها در زمان شوروی و پس از آن؛ نوع حکومت؛ مساحت؛

جمعیت؛ همسایگان؛ دین و زبان

- موقعیت اقتصادی

۲۱۳

فصل دهم
سیاست مرکزی

جمهوری‌های تاجیکستان، ازبکستان، ترکمنستان، قزاقستان و قرقرستان

جمهوری تاجیکستان

پایتخت؛ زبان رسمی؛ مذهب؛ نوع حکومت؛ قوه مقننه؛ روز ملی؛ واحد پول ملی

موقعیت جغرافیایی

- سطح و تولیدات تاجیکستان؛ شاخص‌های اقتصادی

- همکاری‌های بین‌ منطقه‌ای و عضویت در سازمان‌های بین‌المللی

- همکاری‌های نظامی، تاجیکستان و روسیه

جمهوری ازبکستان

- جغرافیای جمهوری ازبکستان

- تاریخ استقلال از اتحاد جماهیر شوروی؛ نوع حکومت در جمهوری مستقل

ازبکستان

- مساحت؛ تقسیمات کشوری و پایتخت؛ جمعیت؛ مذهب؛ اقتصاد؛ روابط خارجی؛

- روابط ایران و ازبکستان

- عضویت در مجامع بین‌المللی

جمهوری ترکمنستان

- جغرافیا؛ ترکیبات قومی؛ تقسیمات اداری و کشوری؛ واحد پول ملی؛ زبان

رسمی

- عضویت در مجامع بین‌المللی

جمهوری قزاقستان

- وسعت؛ تاریخ استقلال؛ جمعیت؛ نوع حکومت؛ زبان رسمی؛ مذهب؛ پایتخت؛

تعداد استان‌ها

- اوضاع اقتصادی؛ روابط ایران و قزاقستان

جمهوری قرقیزستان

- جمعیت؛ مساحت؛ پایتخت؛ همسایگان؛ نوع حکومت؛ قوه مجریه؛ قوه قضائیه

- زبان و خط قرقیزی؛ ادبیات و نویسندگان قرقیزی؛ مذهب

- اقتصاد؛ جغرافیا و اقلیم قرقیزستان

روابط قرقیزها و با روسیه تزاری و سپس اتحاد جماهیر شوروی

مقدمه:

نشی سخن در روابط ایران با کشورهای منطقه و همسایه مطرح می‌شود. حسب معمول و تجربه ابتدا ذهن محققان به سوی مساجد کشورهای چوَن ترکیه، عراق، افغانستان، کُویت، امارات متحده عربی و در صورت تداوم بحث، ممکن است توجه تعداد بیشتری از مخاطبین به کشورهای پس از شوروی، فلان، آذربایجان، شاید ترکمنستان و بعضی دیگر معطوف گردد. البته اگر موضوع روز و حساس یعنی نامه پستهای ایران مطرح شود، افرادی که اطلاعات نسبتاً خوبی از حوزه جغرافیای ساکنین دارند، به‌رر ناچار آگاه ذهن‌شان به موضوع روابط ایران و روسیه سوق پیدا می‌کند.

همین‌طور وقتی از واژه «تاریخ روابط بین‌الملل» مطرح می‌شود بدون شک؛ از بعد مردم‌شناسی موضوع اقوام و ملت‌ها، تعامل تاریخی، حشر و نشر آنها در طول قرون و اعصار با یکدیگر اهمیت پیدا کرده و سئوالاتی از قبیل: چگونه و چرا روابطی با هم داشتند؟ در ذهن متبادر می‌شود. علاوه بر این که حوزه سکونت ملل و اقوام، متعلقات و تفرع حکومت داری آنها نیز مورد بحث خواهد بود.

پس باتوجه به مطالب فوق اگر بخواهیم از روابط تاریخی و پیوندهای مشترک اقوام و ملت‌های منطقه پیرامونی ایران با ملت ایران زمین سخن بگوئیم باید به روابط تاریخی-جغرافیایی خم چند هزار ساله مردم ایران با اقوام و ملت‌های ساکن در کشورهای آسیای مرکزی و قفقاز (محدوده و محیط سکونت همسایگان کشور تاریخی ایران یعنی قفقاز و آسیای مرکزی و لزوماً به روابط ایران و روسیه به عنوان دو بازیگر اصلی (حداقل در ۷۰۰ سال اخیر) نگرینست

و به فرایند «دیپلماسی» در این حوزه جغرافیائی نگاه جدی داشت. هم‌چنانکه می‌توان روابط ایران با کشورهای جدا شده از شوروی را در مقام مقایسه رفتاری و همیت سیاست روسیه با آن کشورها و با ملت‌های منطقه بررسی کرد.

بدیهی است برای انتخاب صحیح ابزارها و لوازم در ترسیم برنامه‌های آتی، از شناخت چند وجهی و طویل‌المدت (نگاه چند هزار ساله) روابط ملت ایران با ملل همسایه غافل نبود. زیرا این امر در انتخاب راه‌کارهای پیش‌رو به منظور تعامل با ملت‌ها و دولت‌های آن بسیار حائز اهمیت است. به همین دلیل و علی‌رغم این که کتب و مجلات متعددی در این زمینه نوشته و نوشته‌ها تحریف درآمده و دو موضوع زیر در این نوشتار از نگاه تاریخی بررسی شده است:

۱- نقش مردم ایران قبل و بعد از اسلام با ملل و اقوام ساکن در مناطق قفقاز و آسیای مرکزی به عنوان ساکنین محیط جغرافیائی داخل و خارج از مرزهای ایران در طول تاریخ چند هزار ساله.

۲- نگاهی اجمالی به آسیای میانه و اقتصادی روسیه به این مناطق (عمدتاً از قرن ۱۶ به بعد). البته این موضوعات می‌توانند از زوایای مادی و غیر مادی قابل بحث و بررسی باشند. نگاه معنوی یا غیر مادی؛ یعنی نگاهی از حیث هویتی بودن، دارا بودن فرهنگ، تاریخ و مذهب مشترک، بدون چشم داشت به منافع یا مناجانه و توسعه طلبانه (استعماری) است. اجمالاً وقتی این موضوع مطرح می‌شود، بی‌درنگ حضور نقش پر رنگ ایران از هزاران سال قبل در ذهن متصور می‌گردد. از دورانی که ایران در امپراتوری بزرگ، حاکم بلامنازع در آسیای مرکزی، قفقاز (شمالی و جنوبی) و دریای کاسپین بود، مرزهای ایران بزرگ‌ترین نقطه قفقاز (اوستیای شمالی و جنوبی امروزی) با اروپا قرار داشت و نزادهای ایرانی که هنوز هم در این مناطق به حیاط خود ادامه می‌دهند و در آن روزگاران حافظین قدرت و تمدن امپراتوری آن عصر بودند.

نگاه دوم؛ نگاهی غیر معنوی، مادی، سودجویانه، منفعت طلبانه و به اصطلاح استعمارگرانه است.

نگارنده قصد دارد در این کتاب که مجموعه‌ای از افکار و نظرات تاریخی مورخین، نویسندگان و تحلیل‌گران داخلی و خارجی است حتی‌الامکان نقش ایران در منطقه را از دیرباز

تاکنون تشریح و نشان دهد بعد معنوی (غیرمادی) نفوذ ایران بر منطقه بر بعد دوم اشرافیت کامل دارد و با استفاده از این اهرم می‌توان بر معادلات منطقه‌ای و جهانی در عرصه نظام بین‌الملل تأثیر گذار بود.

در متن مطالب اشاره شده است روسیه تزاری از سال‌ها و بلکه قرن‌های بعد از ایران به افق‌های نقش در منطقه پرداخته و در جریان گذار تاریخ، شکل حکومت روسی (از قرن دهم به بعد و نگاه مورخین روس) در عرصه معادلات منطقه و جهانی نمود داشته و ترسیم کننده نقشه جهانی بوده است. با توجه به این نگرش برآن شدیم در اثنای جلو رفت تاریخ، چگونگی تأمل ایران در روسیه به عنوان دو بازوی قدرت منطقه‌ای و در پاره‌ای مواقع رقیب را نیز مورد کنکاش قرار دهیم.

باور به این است که ایران در طول تاریخ، روابط خود را با ملل کشورهای حوزه آسیای مرکزی و قفقاز بر پایه مفاهیم استوار نموده و اکنون نیز در همین مسیر عاطفی برادرانه و به دور از حسرت و جنبش‌های امروزی تداوم داده و هیچ باوری غیر از این نمی‌تواند متصور باشد.

یکی دیگر از موضوعاتی که لازم است در مقدمه به خواننده محترم یادآور گردد، این است که کشورهای مختلف در فضای معادلات و روابط بین‌الملل بیشتر پتانسیل و توان خود را در رابطه با همسایگان و در منطقه پیرامون خود هزینه می‌کنند. ما نیز باید به این مهم بیشتر توجه نموده و فضای رفتاری خود در تعاملات بین‌المللی را در منطقه افزایش دهیم.

ذکر این نکته لازم است؛ در گردآوری مطالب صرفاً مجل و مجله، کتابخانه‌ای اکتفا نشده، بلکه از مباحثات و تبادل نظر با برخی دست‌اندرکاران سازمان خارج، روزنامه نگاران، محققین، تحلیل‌گران، اساتید محترم دانشگاهی و مراکز تحقیقاتی کشورهای منطقه، منجمه، افرادی از کشورهای روسیه، اوکراین، بلاروس، ترکمنستان، قزاقستان، ازبکستان، تاجیکستان و ماحصل نظرات ایشان در این مجموعه به رشته تحریر در آمده است.

کتاب مشتمل بر تاریخ روابط اقوام منطقه (هفت فصل) و جغرافیای سیاسی منطقه (سه فصل) و کشورهای امروزی اوراسیا (سه فصل) را شامل می‌شود. فصل اول به نوعی آغاز کتاب و ترسیم کننده مباحث فصول بعدی است. در این فصل سعی شده از یک سو تاریخ روسیه و توأمان کنش‌ها و واکنش‌های دولت روسیه در طول تاریخ، روابطش با ایران از گذشته تا

هنگام استقلال و از سوی دیگر روابط ایران با روسیه و سایر کشورهای حوزه قفقاز و آسیای مرکزی جدا شده از شوروی در سال ۱۹۹۰ میلادی به گونه‌ای بازگو شود که هم زمان با بیان سیر تحولات داخلی حکومت‌های روسی و تأثیرپذیری سیاست خارجی روسیه، از بررسی تنگناها، دشواری‌ها و تمایلات دورنی حکمرانان روس و مراودات سیاسی ایران غفلت نکنیم.

اساتید محترم، دوستان و همکاران عزیزی در بازخوانی، ویرایش و مساعدت داشتند که ذکر نام‌شان امکان‌پذیر نیست لذا از همه این همکاران علمی و دانشجویان محترم که در صیقل یافتن و پردازش مطالب مندرج در کتاب نقش داشتند، کمال امتنان و سپاسگزاری دارم.

طبیعی است وجود هرگونه ایرادی در محتوای متن متوجه این جانب است که امیدوارم با رهنمودهای غنی و خواننده‌ایرات در آینده برطرف شود. امید آن که این مجموعه بتواند در غنای تفکر علمی علاقه‌مندان به روابط بین‌المللی و منطقه پیرامونی تأثیر حداقلی داشته باشد.

با تشکر: عباسعلی عسگریان